

NAŠI URBARJI

JUŠ KOZAK

Pred šestdesetimi leti so sklenili mlajši pisatelji, J. Kersnik, J. Jurčič, Fran Levec, dr. I. Tavčar, izdajati »Ljubljanski Zvon«, kajti vse je kazalo, da bo Stritarjev »Zvon« prenehal izhajati. Iv. Prijatelj je v daljšem članku »Razmere ob ustanavljanju Zvona« pokazal dobo in prilike, v katerih je nastajala najstarejša slovenska revija. Stritar si je mlajše slovenske pisatelje odtujil; nekatere njegove kasnejše izjave pričajo, da je ljubljanskim pisateljem zameril, ker so ga pričeli puščati na cedilu. V domovini se je med tem razvila borba med »Kresovci« in »Zvonovci«, sprva tiha in pridušena, a se je kasneje posebno po ominozni Pajkovi kritiki Gregorčičevih pesmi razvila v

odkrito in načelno. Novo ustanovljeni Zvon je zbral takrat najpomembnejša in najboljša peresa in tekma je bila vsaj v leposlovju že naprej odložena. Po uspešnih, krepkih prvih številkah so Zvon doletele prve nezgode, med letom je umrl Jurčič, politični vzroki so odgnali Tavčarja, zaradi osebne zamere se je skujal Gregorčič, ki je z eno pesmijo uskočil h Kresu, v ozadje se je umaknil celo duševni oče mlajše generacije, Levstik. Spretnemu Levčevemu vodstvu se je posrečilo ovire premagati in krmariti naprej še deset let.

Prijatelj ugotavlja značilnost, da ni imela nova revija sprva nobenega izdelanega estetskega programa, kar gre na rovaš previdnega Levčevega »plavanja«. Važnejši sotrudniki so dali reviji vendarle nekakšno literarno smer, ki jo Prijatelj imenuje »poetični realizem«. Zvon ni pokazal izrazitejše

smeri vse do nastopa naturalistov, ki so se oglasili z bojevitejšim programom. Našo literarno zgodovino čaka še podrobnejša analiza literarnih gibanj tako v Zvonu kakor tudi v drugih revijah. Zelo zanimiv bi bil pregled, kako so posamezni uredniki, ki so vodili Lj. Zvon, opravljali uredniški posel, s kakšnimi estetskimi nazori in hotenji, kako se je pod njihovim vodstvom odražalo takratno življenje v reviji, s katerimi sotrudniki so delali, koga odbijali, kako se je svet zrcalil v domačem vodnjaku. Nepremakljivo je dejstvo, da se je ob Lj. Zvonu razvijalo skoraj vse važnejše slovensko slovstvo, tako v dobah dobrih in slabih letin.

Revija, predvsem leposlovna, je živ odraz gibanja v narodnem življenju. S kakšnim užitkom stika človek po orumenelih listih zaprašenih letnikov in odkriva napore, ki so z njimi predniki iskali življenju izraza. Med »drobižem«¹ zanimajo poročila o vplivih iz sveta, o domačih brigah za prirodne pravice, literarna prerekanja, tožbe nad krivicami, naenkrat se zagledaš v zrcalu dobe. V romanih, novelah in pesmih se zrcalijo minulo življenje, veselje in žalost tedanjega človeka, gibanja v družbi, bolj živo popisana, kakor so nam jih mogle debele knjige prikazati. Revije so naši kulturni urbarji, v njih je zajeto duhovno življenje našega človeka prav tako verno kakor je bila slovenska zemlja v srednjeveških urbarjih popisana.

Kako so pravi urbarji edini viri za spoznavanje življenja v davno že zastrtih časih, tako se nam v revijah odkrivajo vse nianse narodnega duhovnega in družabnega življenja. Čimbolj se nam odmika čas, toliko važnejša je zanj revija, v kateri lahko presojamo živo preteklost. Pomen revije raste z resničnostjo prikazanega življenja in nepotvorjenim odkrivanjem življenjskih prilik. Dejstvo, zakaj in kdaj je revija pomembna, ji določa že tudi smer in vsebino. Pogosto so stare strani v naših revijah podobne priložnostnim zapiskom v spominske knjige, herbarij posušenega cvetja, smehljamo se ob naivnosti, s katero je avtor izražal svoja čustva. Pri tem redko kdaj pomislimo, da utegne enaka usoda doleteti marsikatero sodobno stran, ki o njej ne avtor ne čitatelj ne slutita, da se ji bodo zanamci posmehovali. Strani, na katerih je življenje zajeto z resničnim, pristnim občutjem, ne bodo nikoli izgubile svoje dokumentarnosti. S tem ne zagovarjamo nobenega določenega estetskega nazora in smeri. Ne moremo trditi, da je klasicizem globlji od romantike, realizem in naturalizem bolj dokumentarna kakor simbolizem, da je šele socialni realizem živa podoba razmer in človeka. Gre za življenjski realizem, ki bo vedno obdržal svojo dokumentarnost. Življenjski realizem ni podvržen predpisom in shemam, ne pozna razlike med subjektivnim in objektivnim slikanjem sveta; v kolikor se podreja trenutnim in splošnim programom ne bo nikoli najglobljega doživetja posiljeval z določenim kalupom. Obliko si življenjski realizem ustvarja iz sebe, ker mu je le sredstvo za čim popolnejšim izražanjem notranjih doživetij in spoznanj, ki so umetniku življenja zadnji pogoj. Vsaka oblika, ki jo življenjski reali-

zem ustvari, izvira iz notranje potrebe doživetja in se rodi po lastnih zakonih. Življenjski realizem odkriva miselnost človeka, duhovno sintezo časa s pesniško intuicijo tako zvesto kakor so bile zapisane parcele našega človeka v urbarjih.

V revijah se ne zrcali samo podoba naše družbe, poedinca, predvsem hranijo kulturni urbarji miselnost našega človeka. Koliko je v njih raztresenih domislic, pogledov na življenje, včasih tako preprosto tjavendan izrečenih in vendar vsebinsko globokih, da se v njih odkrivajo nazori, do katerih se je človek po vseh potih svojega prizadevanja s težavo dokopal. Še vse premalo so naši stari letniki preiskani, s premajhno ljubeznijo je bila vsebina pretehtana in premišljena, koliko dokumentov ljudske miselnosti bi se dalo izkopati. Marsikaj je zagledalo beli dan in ni bilo poslej nikoli več natisnjeno, na policah leži v pozabi, a je vendar važno, kajti narodovega portreta niso oblikovali samo geniji, ampak vsa srenja, ki se je pehala pri nas za kulturo.

Srednjeveški urbarji niso le opisi zemlje, naštevanja imen in lastnikov, v njih so zapisane tudi dolžnosti in služnosti. Tudi v tem primeru so naše revije urbarji. V neštetih klicih, opominih, sestavkih se živo prikazujejo napor, s katerimi je naš človek služil slovenski kulturi in z njo oblikoval življenje. Naravnost ganljivo je čitati, kako so naši predniki pazili na vsak stavek, s kakšno ljubeznijo so ga presukavali in živo verovali v moč svojega jezika. Bili so časi, ko je bila ta skrb prav posebno razvita in se je stopnjevala do boleznosti. Kako vestno je včasih beležil kronist vse kulturne pojave, jih tehtal, presojal in marsikdaj je njegova naivnost izpričevalo velike ljubezni do lastnega naroda, napredka in borbe za življenjsko resnico. Ne zde se nam danes vsa ta prizadevanja modra in globoka, pogosto so utešnjena, smeši jih ožina, a nam niso zato nič manj važna. Si bomo zapirali oči pred omejenostjo in malomeščanstvom, s katerim je naš človek gledal na kulturo? Res, satiro ali komedijo izzivajo v potu obraza napisane kritike, njih nazori, toda vse to je naše življenje, ki mu ne ubežimo ne na ta ne na drug način. Nobenega pesimizma ni v tej ugotovitvi, tako je in nič drugače, dejstvo se ponavlja iz dneva v dan. Utopijam bi se vdajal, kdor bi pričakoval, da se iz tesnobe in ožine porajajo sama razodetja. V urbarjih je zapisano, da so grizli stvaritelji naše kulture ovsen kruh in pili kislo vino. Nečesa pa nihče ne more tajiti. Najsi bo prizadevanje, s katerim so služili kulturi, še tako skromno in ubogo na duhu, vsi so ga čutili kot svojo dolžnost. Če pomislimo, v kakšnih bednih in žalostnih prilikah so ustvarjali naši predniki, potem nas presune zavest dolžnosti, ki so jo vsi čutili do svojega jezika in kulture. V naših kulturnih urbarjih so zapisane služnosti, ki smo jih narodu in kulturi dolžni.

Motil bi se, kdor goji prepričanje ali celo zahtevo, da mora biti življenje narodove kulture en sam neprekinjen razvoj. So viški in upadi. Kdo nam je porok, da sedanjiki ne pomenimo upada? Se ne zgrozimo včasih ob misli,

da tako zvenečih, logičnih stavkov in, kar je glavno, slovenskih ne znamo več pisati kakor jih odkrivamo v starih letnikih. So se naša obzorja v relaciji časa res toliko razširila, da si moramo trkati na prsi? Niso naše zablode, s katerimi ubijamo lastno kulturo, še večje in ušodnejše? Ob teh premišljanjih se mi je rodila grenka, nepopularna misel. Vsi brez izjeme pišemo danes o našem malomeščanstvu, kako ubija človeka, kulturo, kako se protivi vsakemu napredku, kakšna plesen je za naše življenje. Kdo še ni zapisal take misli? Nikakor ne mislim braniti malomeščanstva, njegovega obzorja in duševnosti. V urbarjih stoji črno na belem, kako so se že davno pred nami borili svetlejši duhovi z malomeščanstvom. Kako so podlegali ali se umikali v grenkobo in puščo. Ni bilo boljše, kakor je danes. Čitajte kritike, s katerimi so vestni, pedantni, utesnjeni malomeščanski moralisti svarili narod pred njegovo resnično kulturo. Pojem malomeščanstva je živel, še živi in drznem se zapisati, bo še živel. Nobena družba ne ustvarja sama po sebi kulturne širine. Razširjajo se življenjski nazori, sveže plasti prihajajo na površje, več zraka je in včasih solnca, a »malomeščanstvo« ne izgine, vsaj za enkrat še ne kaže te tendence. Malomeščanstvo ni le oznaka gotovih plasti človeške družbe, prilik, tako gospodarskih kakor socialnih, malomeščanstvo je atribut človeške srenje, ki se vsa ne more povzpeti do širših razgledov, do tega, da ne bi imela strahu pred življenjskim realizmom. Kolikokrat smo bili že priče najbednejšega in najbolj omejenega malomeščanstva pri ljudeh, ki so se postavljali med borce naprednih svetovnih nazorov. Se je njih tesnosc srčnost v čem razločevala od one, ki je po Zvonu sodila nad Cankarjem, Župančičem in slavila literarne filistre? Niti črke ne zapišem malomeščanstvu v opravičilo, ugotoviti pa moram, da ima vsaka družba svoje malomeščanske nazore, s katerimi se resnična kulturna stremjenja, ki poganjajo življenje naprej, po donkihotsko bore. Sancho Pansa je imel prednike in ima več potomcev kakor Don Kihot. Tudi to dejstvo nam odkrivajo urbarji.

Ljubljanski Zvon je, če izvezamemo Čebelico, Stritarjev Zvon, prve časopise in nekaj revijalnih poskusov, najstarejši urbar naše kulture. Nekateri bodo oporekali, da je urbar meščanske kulture ne pa ljudske. Takim prigovorom kumujejo le nepoznanje razvoja, neizobraženost in omejenost. Drugo vprašanje, ki se samo poraja in nehote vzbuja pomisleke, je važno. Ima Ljubljanski Zvon še danes svojo življenjsko upravičenost? Je starost odlika ali betežnost revije? Če je Ljubljanski Zvon naš urbar, bo kdo pravilno trdil, postavite ga tja, kamor spada in ne tratite papirja. Nihče ne more zanikati nekakšne smiselnosti teh vprašanj. — Človeška družba se razvija, gospodarske, socialne, politične prilike se izpreminjajo, novim potrebam se ustvarjajo novi izrazi, kdor je proti razvoju se drži starih tradicij, starih sporočil. Kako je torej z Ljubljanskim Zvonom, ki spada med naše najstarejše revije? Pred desetimi leti je bil skoro ves pišoči svet svobodnih življenjskih nazorov prepričan, da je petdesetletnica Ljub-

ljanskega Zvona za našo kulturo časten dogodek. Danes jih je precejšnje število drugih misli. Saj je bilo med tem časom bivanje Lj. Zvona tolikokrat pretresano, napadano, zanikano, obsojano, da niso vprašanja, ki jih zastavljamo, neumestna. Vse politične struje so postavljale vprašanje, ali je današnji Zvon še potreben ali ne? Dnevi niso primerni, da bi se razčistila vprašanja, zakaj je bila revija zdaj levici zdaj desnici na poti, ker se omejujem le na napade politikov in pisateljev svobodnih svetovnih nazorov. Dokler gre pri teh in podobnih napadih za politično taktiko, za strankarske potrebe, je vse razumljivo. Usodno pa postaja tako obračunavanje, najsi bo javno ali podtalno, kadar izvira iz kulturnega abderitstva. Ljubljanski Zvon in mislim, da vsi njegovi sotrudniki priznavajo važnost vsake revije ali glasila, ki je zraslo iz živih narodnih, časovnih potreb, in dokazuje, da gradi narodu človeško kulturo in sta mu nje svoboda in razvoj prvi in zadnji postulat. Kako je torej z življenjsko upravičenostjo Ljubljanskega Zvona, ki stopa letos v šestdeseto leto?

Ljubljanski Zvon so ustanovili pisatelji meščanskih liberalnih nazorov, ki so deloma stali tudi v politični borbi. Bile so razlike med njimi, o tem govore dovolj pričevalno imena Levstik, Tavčar, Levec, Gregorčič, Jurčič itd. Očitki, ki jih pogosto srečujemo, da nima slovensko ljudstvo nobenega opravka s kulturo meščanskega liberalizma, so abotni. Vsi imenovani pisatelji so izšli iz kmečkega ljudstva, kateremu so se po svoji miselnosti prav tako malo odtujili kakor doktrinarji rimskega katolicizma. Jurčič je nedvomno danes bolj povezan z narodom, kakor so nekdanji Mahničevi ljubljenci. Slovenska kultura, ki je nastajala v okviru meščanskega liberalizma, je bila tvorna in plodna, rodila je ljudstvu vrednote in njegovo miselno podobo. Ne moremo tajiti, da so med pisatelji, ki so pripadali nekakemu skupnemu nazorskemu svetu, bile občutne razlike bodisi v družabno-socialnem ali estetskem naziranju. Treba je le pomisliti na Levstika, ki je bil duševni oče Zvonove skupine, na njegove nazore o slovanstvu, o slovenskem narodnem in socialnem vprašanju. Razlike, ki so se že ob nastajanju Zvona pokazale, so se v tej ali oni obliki ponavljale, vendar je revija ostala nekaka kulturna predstavница slovenskega liberalizma, a je počasi odpirala vrata tudi širšim razgledom. Političnim predstavnikom slovenskega meščanstva je bil Ljubljanski Zvon kulturno glasilo, čeprav so si bili v estetskih pogledih z njim večkrat navzkriž. Poleg osebnih zamer so se pojavljali tudi politični spori, posebno, ko je energični Aškerc poskušal pomladiti Ljubljanski Zvon. Aškerčeva pisma, objavljena 1936. v Ljubljanskem Zvonu, pričajo o njegovem prizadevanju, da bi razširil razglede v nazorskih in socialnih vprašanjih. Ker se je v reviji protivil mlačni narodni politiki vplivnega dela liberalne stranke, mu je Tavčar poslal pismo, ki ga je moralno prisililo k odstopu. Iz Cankarjevih spominov vemo, kako je tedaj mladina željno pričakovala vsake številke Lj. Zvona, mladina, s katero se je pozneje Aškerc zaradi

svojih estetskih nazorov razšel. Aškerčev politični boj in njegov odstop spadata v urbar dolžnosti slovenskega pisatelja. Moderna je razmaknila obzorje meščanskega liberalizma. Novi svetovi, nova estetika, novi nazori. Nastajale in usihale so nove revije, toda Lj. Zvon je bil vselej verna podoba svoje dobe. Predstavniki moderne so pisali v Zvon, čeprav je ta ali oni sodeloval pri drugih revijah ali jih celo urejal (Slovan).

Po svetovni vojni se je življenje Slovencev postoterilo. Pričeli smo dihati s celimi pljuči, rodile so se nove revije, dobili smo slovensko univerzo, znanstveno delo se je izmotalo iz otroških plenici in v kratkem času doseglo kulturno višino, mlada akademija je pravkar izdala prve tri knjige. Pri ljubljeno slavljenju zaslug za to ali ono pridobitev odkriva, da se še danes ne zavedamo dolžnosti do slovenske kulture in nje usode, ki bi morala biti vsakemu imperativ. Kljub vsemu tarnanju, resničnim nedostatom, moramo priznati, da se malokdaj življenje kakega naroda požene tako hitro naprej kakor se je slovensko po prevratu. Tudi zanamci bodo v teh dvajsetih letih priznavali velik napon vseh slovenskih sil, posebno izobraženstva. Pomisliti je še treba na drobno delo, ki se je ta čas izvršilo med narodom, na število prevodov, ki so jih izdajale založbe poleg slovenskega znanstvenega in literarnega ustvarjanja. Optimizem? Nikakor ne, le stvarno priznanje, ob katerem je še vedno dovolj prostora za pritožbe o zamujenem, zavoženem in predvsem za odpor proti političnemu življenju, ki v njem slovenski človek in predvsem izobraženstvo ni pokazalo velikih zmožnosti. Toda če presodimo strukturo našega naroda, sile, ki so bile na delu, moramo priznati, da se je zgodilo vse tako, kakor se je moralo zgoditi in ne pada toliko krivda na to ali na ono plast naše družbe, kakor na nas vse, na našo preteklost, nepripravljenost in na prilike, v katerih smo živeli. Z očitki, kdo je kriv, bi zagazili v neplodno obračunavanje, strupeno zbadanje, marsikomu, ki bi jih sprožil, bi zagrmeli z vso silo nazaj na vrat. Kakor se ne moremo vdajati optimizmu, smo daleč od vsakega pesimizma, če... Zastavlja se pero, ki bi v teh dneh rado zapisalo bridko resnico naše usode. Torej, če... Zato živimo, da se borimo, za resnico, lepoto in svobodo.

Nihče ne bo v sodobnem kulturnem življenju pripisoval Lj. Zvonu pomembnosti, ki jo je imel pred vojno, ko je bil osrednje kulturno glasilo. Leposlovna-kulturna revija dobiva novo podobo, ki še ni ustaljena. Publicistika, borbena književnost, poljudna znanost vdirajo vanjo. Vse revije na prelomu so doživele enako usodo, kar smo že večkrat v zadnjih letih ugotovili. Spremenila se je struktura družbe, v kateri nastajajo važni prelomi. Umetnost se je navidezno umaknila v zatišje, odrivala jo je tendenca, želja služiti velikim idealom človeške družbe in nje razvoju. Ekonomska in socialna vprašanja pretresajo vse narode, stara družba se nahaja v krčih. V takih časih je revija borbena glasilo in zrcalo vseh teženj, ki se porajajo. In zopet se krog sklepa. Nobena družba, ki si na novo ustvarja pogoje in oblike življenja, ne more

živeti brez tradicije. Zanimivo je, da se one plasti naše družbe odtujujejo prizadevanjem revij, ki so največ prejele od duhovnih naporov prednikov. Željno pa segajo po kulturi sloji, ki se šele prebujaajo. Najnovejši primeri dokazujejo, da se vsaka družba, ki na novo gradi človečansko kulturo, vedno iznova vrača k tradiciji, čeprav jo je pred kratkim še mogoče strastno zanikovala. Z grenkim ali z veselim obrazom, nikoli ne bomo mogli zatajiti kulturnega življenja šestdesetih let, ki je zapisano na orumenelih Zvonovih straneh. Urbar naše preteklosti, našega duhovnega izživljanja, naše utesnjenosti in sproščenosti, kulturne borbe z abderitstvom je popisan do sedanjih dni. Pred nami so nove prazne strani, na nje pišemo nov urbar pravic in dolžnosti do naše kulture, ki bo ostala lastnina bodoče slovenske družbe. Ljubljanski Zvon je izpričal svojo žilavost.

Politična trenja, ki so se pojavila v drugi fazi diktature v meščanski družbi, so povzročila l. 1933. krizo v Ljubljanskem Zvonu, ki jo je revija po uvidevnosti svoje založnice prebolela. Zvesta svoji tradiciji in nje kulturnim prizadevanjem, ki jih spoštujemo in cenimo, odpira revija vrata vsem novim težnjam, ki se pojavljajo v narodu. V svesti si, da je danes na tehničnici usoda vsega naroda, ustvarjajočega delovnega naroda, ki je nosilec naše usode, pripravlja revija temelje njegovi kulturi. Bodočnost tega malega naroda je v boju velikih sil, ki tako samovoljno mešetarijo s pravicami malih narodov, še usodnejša. Ljubljanski Zvon se zaveda, da je v takih časih mogoče le z resnico, čisto in nepotvorjeno odpirati oči. Vnema se boj za in proti kulturi. Obnavlja se dejstvo, da naj kultura služi le političnim in nazorskim tendencam. Ljubljanski Zvon, urbar naše šestdesetletne preteklosti, ne bo zapustil svoje preteklosti in bo negoval vse poskuse nove človeške kulture in spoznanj. Življenjski realizem je vsak hip borba za resnico in lepoto, ne zapira se pred nobenim dognanjem zmot in zablod.

Struktura naše družbe se je spremenila, a njena preosnova še ni izvršena. Kmečki, delavski, meščanski sinovi se družijo v skupnem delu za usodo svojega naroda. Ustvarjajo mu podobo njegovega hotenja, iščejo pot do lepše in krepkejšje bodočnosti, do novega človeka, do katerega vodi pot le skozi brezpogojno resnico.

Lepota daje človeku veselje in voljo do življenja. Današnji Ljubljanski Zvon poudarja, da umetnost in lepota nista privilegij nobenega razreda, ampak lastnina vsega naroda. Le kar se rodi iz resničnega doživetja življenjskega realizma bo dajalo človeku veselje in vsebino.

Zvesti vsej tradiciji svojega naroda trdimo, da ni noben nazor edino ljudski, kar tako pogosto slišimo. Vemo, da so sinovi svobodnih nazorov tako tesno povezani s svojim ljudstvom in z njegovo usodo, da je njihova borba za spoznanjem in lepoto ljudska borba. Ljubljanski Zvon jo sprejema. Kulturni urbar dobiva nove strani — vse dotlej, dokler bo revija borbena in življenjska.